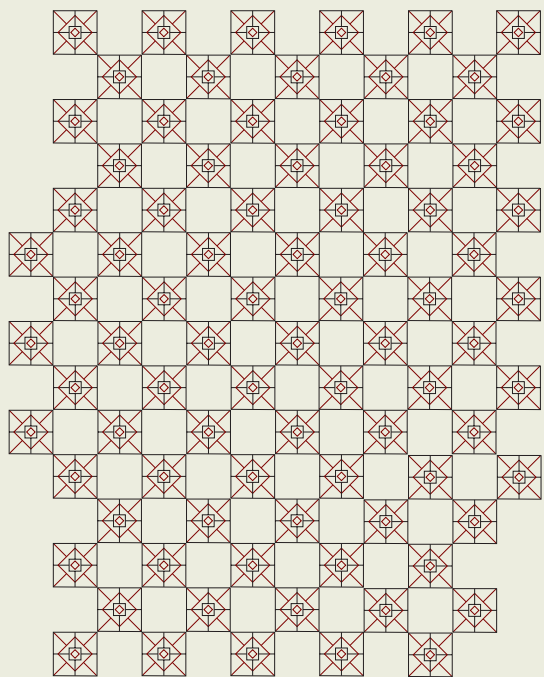


Retro **SPEKTIVE**

*Znanstvena revija za
zgodovinske in
sorodna področja*

V/2-3



Retro **SPEKTIVE**

*Znanstvena revija za
zgodovinske in
sorodna področja*

Glasilo Združenja za promocijo kulturne dediščine,
raziskav in novih tehnologij – Retrospektive

Mednarodni uredniški odbor: dr. Peter Mikša (SI) (odgovorni urednik),
dr. Kornelija Ajlec (SI) (glavna urednica),
dr. Maja Vehar (SI) (tehnična urednica),
Žiga Smolič (SI) (tehnični urednik),
dr. Bojan Balkovec (SI),
dr. Matija Zorn (SI),
dr. Petra Testen (SI),
dr. Božo Repe (SI),
dr. Yoshitome Kota (JP),
dr. Sanja Petrović Todosijević (SRB),
dr. Slobodan Marković (SRB),
dr. Ivan Laković (MNE).

Strokovna sodelavka: mag. Ana Marija Lamut

Za znanstveno vsebino tekstov in točnost podatkov odgovarjajo avtorji. Prav tako morajo poskrbeti za avtorske pravice za objavljeno slikovno in drugo gradivo, v kolikor je to potrebno. Ponatis člankov in slik je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in navedbo vira. Redakcija tega zvezka je bila zaključena 15. novembra 2022.

Prevodi: Furocat
Lektura: dr. Maja Vehar
Naslovnica: Tjaša Krivec
Oblikovanje in oprema: Jure Stušek
Prelom in tisk: PODOBA d.o.o., Celjska cesta 7, SI-3250 Rogaška Slatina
Naklada: 100 izvodov

Cena izvoda: 15 €
Letna naročnina: 25 €

Izdaja: Združenje za promocijo kulturne
dediščine, raziskav in novih
tehnologij – Retrospektive
Slovenska cesta 9b, SI-1000 Ljubljana, Slovenija

info@retrospektive-journal.org
www.retrospektive-journal.org

ISSN: 2630-3426 (tiskana izdaja)
2670-4013 (spletna izdaja)

Kazalo vsebine

Razprave 7

Jugoslovanski pogled na Združeno arabsko republiko v letu 1961 9

Žiga Smolič

Vojaški spomeniki prve svetovne vojne na območju soške fronte kot odraz nacionalizma 81

Sara Kobal

Slovenske alpinistke nad 7000 m 101

Julija Šuligoj

Okupacijska meja med Nemčijo in Italijo na območju Litije 169

Lea Meserko

Rapalska meja in njen vpliv na zgodovinski prostorski razvoj okolice: primer Žirovske kotline 199

Peter Mikša, Alenka Fikfak, Janez P. Grom

Nove tehnologije 227

Uporaba filma za interpretacijo zgodovinskih vsebin v sklopu muzejske
ponudbe 229

Nejc Kavka

Ocene in poročila 249

In memoriam: 251

Latinka Perović (1933-2022) 251

Božo Repe

Kontakti avtorjev 266

In memoriam:

Latinka Perović (1933–2022)

Božo Repe

251

Latinko Perović sem spoznal najprej kot zgodovinsko osebnost. Leta 1986, potem ko je Milan Kučan prevzel vodenje ZKS, sem po nekajmesečnih omahovanjih vodstva CK ZK Slovenije dobil dovoljenje, da za pisanje disertacije pregledam in uporabim gradivo o slovenskem in jugoslovanskem partijskem »liberalizmu« iz konca šestdesetih in začetka sedemdesetih let 20. stoletja. Tema je bila izrazito politično aktualna in je predstavljala del spopada znotraj partije. V vodilnih časopisih in na televiziji so še imeli velik vpliv ljudje, ki so dobro desetletje prej sodelovali v obračunu z liberalizmom, hkrati pa so se v politiko postopoma vračali ljudje, ki so mu pripadali. V začetem procesu demokratizacije se je skušal oglasiti tudi Stane Kavčič, vodilna oseba slovenskega partijskega liberalizma. Zahteval je pravico, da v javnih polemikah pove svojo plat zgodbe, uredniki so se izmotavali in spraševali partijsko vodstvo, kaj storiti. Kavčič je leta 1987 nepričakovano umrl in zgodba z njegovimi zahtevami po odgovoru ni dobila zaključka (reagirala je na izjavo Mitje Ribičiča, da je »petelin, ki je prezgodaj zapel«). Posthumno sta intervju z njim v *Časopisu za kritiko znanosti* objavila Igor Bavčar in Janez Janša, prav tako sta objavila tudi njegovo knjigo *Dnevnik in spomini*.

Vodstvo CK ZKS je tedaj, prav tako ob različnih mnenjih, privolilo tudi v to, da z Ljerkom Bizilij narediva dokumentarni film o partijskem liberalizmu. Predvajanje dokumentarca, ki sva ga nepretrgoma delala celotno poletje, da si ne bi kdo premislil, so nato na RTV, kjer so še prevladovali stari kadri, res skušali preprečiti. Tega niso več mogli, so ga pa minimizirali. Predvajanje je bil le enkrat, o njem pa je izšla ena sama, in sicer negativna ocena v *Dnevniku*. Kasneje je dokumentarec Ljerkova Bizilij predelala in modernizirala.

Latinko Perović, ki se mi je sicer pojavljala v številnih dokumentih, sem tako prvič videl prav zaradi dokumentarca. V televizijskem arhivu so bili ohranjeni njeni posnetki obiska v Sloveniji, sem in tja kratki utrinki nastopov na raznih forumih in sestankih v Srbiji, seveda pa zlasti poročila o obračunu s srbskim (in drugimi) liberalizmom. Sam sem hitro prišel do spoznanja, da je bila dinamična, elegantna in za tedanje politiko nenavadno mlada sekretarka srbske zveze komunistov. Bila je ena ključnih osebnosti tedanjega jugoslovanskega političnega prostora in prav obračun s srb-

skimi liberalci je onemogočil pomladitev kadrov, modernizacijo in demokratizacijo Jugoslavije. Slovenski liberalizem sam je bil za preboj prešibek, hrvaški pa preveč nacionalističen. Josip Broz Tito je natančno vedel, kje je treba presekat, zato se je v srbsko politiko vmešal neposredno sam. Srbsko vodstvo je bilo namreč razdeljeno, v bistvu bi lahko rekli, da sta znotraj srbske ZK obstajali dve stranki in dve vodstvi. Liberalni del je skušal Srbijo modernizirati na ta način, da bi, rečeno poenostavljeno, ustvarili velike industrijsko–predelovalne konglomerate, nekakšne srbsko–jugoslovanske socialistične korporativne »multinacionalke«, ki bi temeljile na srbskih naravnih bogastvih in kmetijskih površinah in bi bile kompatibilne s slovenskim tehnološkimi ambicijami, hrvaškim turizmom in ladjedelništvom ter gospodarstvu drugih republik. To bi trdneje povežalo jugoslovansko gospodarstvo. Izhajali so iz prepričanja, da lahko mednacionalne tenzije ublaži le napredek vseh in tako politiko so vodili tudi do Kosova. Bili so prepričani, da srbizacija ne more uspeti, podpirali so avtonomijo, in sicer pod pogojem, da Kosovo ostane integralni del Jugoslavije, izključevali pa so rešitev problema s silo. Bili so tudi proti parazitiranju, torej politiki, v kateri razviti vzdržujejo Kosovo in druge nerazvite. Prihodnost so videli v srbski odgovornosti za Albance na Kosovu. Ali so problem podcenjevali, je še vedno težko presoditi, saj njihova politika ni obstala. Gotovo pa so se zavedali težav, ki jih povzročajo plemenske družbe, ki s svojim tipom ureditve notranjih odnosov in delovanja navzven otežujejo modernizacijo družbe. Vendar so hkrati srbski liberalci tudi vedeli, da so Srbi enostavno preveč razseljeni in premešani z drugimi narodi, da bi lahko skrbeli le za svoj napredek, torej lahko njihov nacionalni problem rešita le emancipacija Kosova in ekonomski napredek celotne Jugoslavije. Zato je bilo v tistem času v Srbiji presenetljivo malo nacionalizma in tudi obračun ni bil utemeljen na nacionalizmu kot pri Hrvatih. Tito je za svojega zaveznika v obračunu s srbskim liberalizmom izbral prekaljenega politika stare generacije – Dražo Markovića, tedaj predsednika srbske skupščine in kasneje člana prvega predsedstva SFRJ. Ta je po številnih napol javnih konfliktih na raznih sejah julija 1972 sklical večdnevni sestanek srbskega vodstva v skupščini. Na njem je Marković liberalcem očital, da ne upoštevajo Titovih ocen, povzročajo generacijski razcep v vodstvu, podcenjujejo dejavnost sovražnikov na univerzi in v

Srbski književni zadrugi in da se Srbija s svojo politiko izdvaja v Jugoslaviji (do tedaj je bil že opravljen obračun v Sloveniji in na Hrvaškem). Obračun je v senci tedaj še močne Titove avtoritete uspel in politične kariere Latinke Perović je bilo konec, skupaj z Markom Nikezićem sta bila prisiljena odstopiti, dve leti pozneje pa je bila izključena tudi iz ZKJ, ker ni hotela priznati krivde in izreči »samokritike«.

Latinka Perović se je rodila 4. 10. 1933 v Beloševcu pri Kragujevcu. Osnovno šolo in gimnazijo je končala v Kragujevcu. Vse življenje je nosila v sebi spomin na nemški množični maščevalni pobjo civilnega prebivalstva oktobra 1941, še zlasti dijakov in profesorjev, med katerimi so bili tudi starši njene otroške prijateljice. Družina in vojna sta jo politično opredelili, v vojni so bile stvari jasno polarizirane na dobro in zlo, antifašizem je zanjo pomenil izbiro partizanske strani. Vendar tega ni jemala doktrinarno. Kot je povedala ob svoji petinsedemdesetletnici v intervjuju za *Peščanik*, ki ji je takrat posvetil zbornik, čas res oblikuje ljudi, a čas tudi ni enak za vse, zato je treba razumeti tudi položaj tistih, ki jih je oblikoval drugače.

Leta 1952 je prišla študirat v Beograd, kjer je že leta 1954 na filozofski fakulteti diplomirala iz srbskega jezika in književnosti ter leta 1956 zaključila tudi magisterij, v katerem se je ukvarjala z jezikom v delih najbolj znanega jugoslovanskega pisatelja Iva Andrića. Nato je končala še en magisterij na Visoki šoli za politične vede, in sicer o kulturni politiki Jugoslavije po drugi svetovni vojni. Že v dijaških letih in prav tako v času študija je bila politično aktivna, bila je tudi na delovnih akcijah in delovala v vodstvu srbske mladinske organizacije. Takrat je tudi veliko potovala na Zahod, zlasti v tedaj socialdemokratske skandinavske države. Članica KPJ je postala že leta 1951, po mladinski karieri pa je dobila tudi pomembno jugoslovansko funkcijo. Leta 1961 je postala predsednica Konference za družbeno dejavnost žena Jugoslavije, to je naslednice nekdanje Protifašistične fronte žena. Leta 1961 je bila na petem kongresu Zveze komunistov Srbije izvoljena v Centralni komite ZK Srbije, leta 1968 pa na šestem kongresu za sekretarko Centralnega komiteja Zveze komunistov Srbije. Predsednik je postal Marko Nikezić, svetovljanski politik, diplomat in do tedaj jugoslovanski zunanji minister. V vrh srbske politike je prišla v kontekstu spoznanja o nujnosti

reform in politike pomladitve, ki je izhajala iz izkušenj študentskega gibanja leta 1968, drugačnih idej in kritike samoupravnega socializma. Študentski val protestov, ki je bil v Beogradu tudi nasilen, je prvič po letu 1948 zamajal jugoslovansko vodstvo, uspravano z uspehi hitre modernizacije in naraščajočega vpliva v gibanju neuvrščenih in svetu. Latinka Perović se je dobro zavedala, da reformizem in razgledanost nista vezani na generacije, izučilo jo je namreč že delo s predvojnimi revolucionarkami v ženski organizaciji. Ves čas, tudi po padcu z oblasti, je ohranila tesne stike z Markom Nikezićem in po njegovi smrti skrbela za njegovo intelektualno in politično zapuščino. S pomočjo Milana Kučana je v času Miloševićevega režima uspela tajno prepeljati njegov osebni arhiv v Slovenijo. Ne prav lahko odločitev je, kot je pojasnila, sprejela iz več razlogov. Pri razlog je bil odnos do zgodovinske dediščine v Srbiji, kjer so mnoge knjižnice, arhivi in rokopisi izginili, Sloveniji pa je bolj zaupala tako glede hranjenja kot dostopnosti arhiva. Drugi razlog je videla v tem, da so med Srbi in Slovenci že od Kopitarja in Miklošiča obstajale močne kulturne in politične povezave, Slovenija pa je bila tudi njej vedno zelo blizu. Razlog je bila tudi tedanja interpretacija vloge liberalcev iz šestdesetih in začetka sedemdesetih let v Srbiji. Ta ni ustrezala zgodovinski resnici, zato je želela arhiv prenesti na nevtralen teren, ki bi omogočal bolj objektivno preučevanje. Srbija je bila tedaj zaprta, zato je bilo po njenem dobro, da bi mladi srbski raziskovalci prihajali raziskovat v Slovenijo, ki je bila označena za grobarja Jugoslavije, in se sami prepričajo, kako je tu.

Tudi po izključitvi iz javnega in političnega življenja je več let doživljala negativno medijsko kampanjo in bila dve leti v neformalnem hišnem priporu, kar je, kot je zapisala Dubravka Stojanović, enkrat slikovito opisala z besedami, da »dve leti ni obula čevljev«. A po razpadu države nikoli ni dovolila, da bi jo zaradi tega imeli za politično žrtev prejšnjega sistema. Leta 1975 se je zaposlila na današnjem Inštitutu za novejšo zgodovino Srbije (prej Inštitut za zgodovino delavskega gibanja Srbije). Dolgo ni imela svoje pisarne, tudi še kot znanstvena svetnica si je »otroško sobo«, kot so jo ironično imenovali na inštitutu, delila z začetniki in pripravniki, ki jim je tudi nesebično pomagala pri začetnih raziskovalnih korakih in tudi kasneje. Njena znanstvena pot je bila sicer težavna, a izjemno uspešna. Doktorirala

je še preden se je zaposlila na inštitutu, in sicer decembra 1975 na Fakulteti za politične vede Univerze v Beogradu pri prof. Najdanu Pašiču s temo *Debata o nacionalnom pitanju u Nezavisnoj radničkoj partiji Jugoslavije 1923. godine*. Predsednika komisije za zagovor v Srbiji niso mogli najti, zato je to prevzel dr. Janko Pleterski, ki ga je Latinka takrat videla prvič in preko njega nato tudi navezala stike s slovenskimi zgodovinarji.

Do leta 1983 ji niso dovolili objavljati. Takrat je najprej objavila biografijo o Peri Todoroviću, potem pa doktorsko disertacijo. V tistem času se je že sistematično ukvarjala s srbskimi socialisti in ruskimi blankisti (dve knjigi o srbskih socialistih iz 19. stoletja in knjiga *Planirana revolucija: Ruski blankizam i jakobinizam*, ki je izšla leta 1988). Njeni poglobljeni napori, da razume začetke moderne srbske zgodovine in nihanja med Rusijo in Evropo, so izhajali iz prepričanja, da je modernizacija Srbije in kasneje Jugoslavije usodno povezana s tem vprašanjem, s tem pa tudi obstoj jugoslovanske države, nastale po prvi svetovni vojni. V analizi povezav med srbskimi in ruskimi socialisti je prišla do ugotovitve, da so srbski posneli ruski model delovanja majhne elite v pretežno agrarni družbi, v kateri pa se utopijo zato, ker je tudi sicer njihov ideal, da se od nje ne razlikujejo. Menila je, da se brez poznavanja dvestoletnega beganja med Vzhodom in Zahodom tudi ne more razumeti problemov sodobne srbske družbe in države. O sodobni Srbiji je menila, da je sicer sprejemala zahodne standarde in je bila del Zahodne Evrope vsaj od berlinskega kongresa leta 1878, vendar pa srbska družba še vedno tehta, kam bi se nagnila. Ohranja namreč razumevanje iz 19. stoletja, da je pomemben teritorij, ne pa državljsanske in človekove pravice. To se meša z globalizmom, ki zbuja bojazen, da bo uničil nacionalno identiteto, jezik in tradicijo, saj so spremembe zelo hitre, soočanje z njimi pa težko. Pri Srbiji ne gre samo za to, da postane članica EU, npr. formalno prevzame zakonodajo in druge družbene mehanizme, saj ima tudi sama dobro zakonsko in drugo državno tradicijo, ki pa je ne upošteva. Gre torej za to, da evropske vrednote tudi ponotranji.

Prav zaradi izziva teh vprašanj je na inštitutu ustvarila projekt Srbija v modernizacijskih procesih 19. in 20. stoletja, v okviru katerega so nastale štiri obsežne zbirke, ki jih je uredila (I–IV, 1994, 1998, 2003, 2006).

Med številnimi temami, ki jih je raziskovala, velja izpostaviti tudi njeno zanimanje, ki verjetno izvira iz politične izkušnje, za »zgodovinske poražence« – torej za ideje, ljudi in gibanja, ki v svojem času niso prodrli, bi pa morda lahko spremenili tok zgodovine.

Latinka Perović je objavila dvaindvajset knjig, skupaj pa čez tristo del, in sicer člankov, zbornikov, znanstvenih izdaj virov, razprav, študij recenzij in drugih tekstov. Zelo pozorno je spremljala nacionalne historiografije po razpadu Jugoslavije, ogromno prebrala, analizirala in pisala ocene. Po padcu Miloševića je začela neumorno potovati po državah na ozemlju nekdanje Jugoslavije, sodelovala je na številnih posvetih, tribunah, okroglih mizah in predstavitev knjig. Ves čas se je zavzemala za povezovanje med zgodovinarji, ki so zmožni preseči nacionalistični ali samo nacionalni diskurz, spodbujala in pomagala je mladim zgodovinarjem. Bila je prepričana, da je za razumevanje kompleksnega jugoslovanskega fenomena potreben širši in celovit pogled. Nasprotovala je stališču, da je Jugoslavija »umetna tvorba«, saj če bi bila, bi razpadla »sama od sebe« in ne v krvavih vojnah.

Pri svojem delu in prizadevanjih je kot cilj vedno videla »evropeizacijo« najprej Jugoslavije in nato držav naslednic, še posebej Srbije. Postjugoslovanski prostor jo je povsem posrkal vase in verjetno ni zmogla energije, da bi se ukvarjala še z lastno promocijo na Zahodu, kar je postala nekakšna obveza in glavni cilj mlajših generacij. Čeprav ne sodi ravno v spominski zapis, je bolj zanimivo vprašanje, zakaj je Zahod bolj kot ne prezrl Latinko Perović, čeprav bi lahko tam postala ena od vodilnih intelektualnih avtoritet za vprašanja postjugoslovanskega prostora. Morda bi lahko tudi preprečila kakšno od številnih zgrešenih političnih in diplomatskih potez zahodnih držav v odnosu do tega prostora.

Na vprašanje, kdo je z njenim prehodom iz politike v historiografijo več izgubil in kdo več dobil, je v intervjuju, ki sem ga z njo med enim njenih pogostih obiskov Slovenije za *Dnevnik* opravil leta 2010,¹ odgovorila:

¹ »S čaršijsko politiko ni mogoče modernizirati Srbije.« *Dnevnik, Dnevnikov objektiv*, 2. oktober 2010.

Kdo je z mano dobil in kdo izgubil, politika ali zgodovino pisje, ne morem soditi. Če začnem od zadaj: politike nisem pogrešala. Nasprotno, odhod sem doživela kot osvoboditev. Vedno sem bila prepričana, da je politika zame začasna in da bom živela od česa drugega. Naš angažma je izhajal z drugih pozicij, pozicij vsebinskih sprememb in ne s pozicije oblasti. Po porazu liberalizma je veliko intelektualcev odšlo iz politike, to se je zelo poznalo in se še danes. Tedanja oblast, ki je izšla iz revolucionarnega gibanja, se je težko navajala na nove ljudi, čeprav sem sama revolucionarno generacijo spoštovala. Nikoli tudi nismo nastopali s pozicij moči in znanja. To je res bila intelektualna generacija v politiki, a mnogi so bili starejši, udeleženci antifašističnega in revolucionarnega gibanja, španske državljanske vojne, narodnoosvobodilnega gibanja, delali so državo.

Iz politike sicer nikoli ni zares odšla. Vanjo se je vrnila v devetdesetih letih, a z drugačnega zornega kota, brez političnega vpliva, zgolj z besedo in močjo moralne avtoritete, ki si jo je ustvarila. Zelo se je angažirala v številnih organizacijah civilne družbe, nasprotovala Miloševićevi politiki, prva od vidnih osebnosti v Srbiji je pokol v Srebrenici nedvoumno označila za genocid. Zavzemala se je za širjenje resnice in bila zaradi svojega angažmaja vse do smrti (in tudi posthumno) tarča številnih političnih in medijskih napadov, očitkov o nacionalni izdaji, oznakam, da je politični sovražnik Srbije in podobno. Vzroke za razpad države je videla v vsej kompleksnosti večnacionalne družbe in njenega neuspešnega vodstva, je pa ob tem vedno tudi nedvoumno poudarila, da je odgovornost za vojne treba primarno iskati pri Miloševiću in srbskem političnem in intelektualnem vodstvu.

Latinka Perović je bila še posebej navezana na Slovenijo. V njej je že v političnih časih videla mnoge vzore za druge dele Jugoslavije, tudi za Srbijo, in tak odnos je ohranila tudi po razpadu države. *»Bila sta dva ključna problema: tržno gospodarstvo in konfederalizem. Eno in drugo bi izzvalo večjo usmerjenost k Zahodni Evropi, stran od sovjetskega tipa socializma,«* je argumentirala svoje tedanje stališče. Večkrat sem ji rekel, da nas morda preveč idealizira, da tudi v Sloveniji tranzicijski procesi niso bistveno drugačni kot drugje po bivši državi in na Vzhodu, a je vedno znala argumentirati razlike. V Sloveniji je po razpadu Jugoslavije videla državo, ki bi lahko utirala pot na Zahod tudi Srbiji in drugim postjugoslovanskim državam. Zanj

je bilo to bistveno, zato so jo še posebej zanimali srbsko-slovenski odnosi. Ena njenih pronicljivih študij temelji na analizi dnevniških zapisov Dobrice Ćosića, do smrti leta 2014 najvplivnejšega ideologa srbstva. Latinka Perović ugotavlja, da je glavno oviro za uresničitev integralnega jugoslovanstva od petdesetih let 20. stoletja dalje videl v Slovencih in Edvardu Kardelju ter njegovem konceptu (kon)federacije. Ćosić je bil s Slovenci obseden. Menil je, da je bil slovenski interes jugoslovanska država, ne pa integralno jugoslovanstvo in ne želijo integracije po italijanskem oz. »piemontskem« vzoru. Jugoslovanstvo za Slovence preprosto ni nacionalni pojem, ampak družbena oz. državna kategorija. V Slovencih Ćosić vidi nevarnost tudi zato, ker so »notranji zahod Jugoslavije«. Zaradi manjšin v zahodnih državah, povezav z Zahodom in želje po modernizaciji je v njih videl grožnjo državnemu socializmu. Ćosićeva čustva, kot ocenjuje Latinka Perović, rastejo od zadržanega spoštovanja v petdesetih do sovraštva v sedemdesetih letih. Kasneje v osemdesetih se je Ćosić, kot je znano, ukvarjal predvsem z nastajajočo kulturno opozicijo okrog *Nove revije*, za katero je upal, da jo bo lahko prepričal, naj pristane na integralno jugoslovanstvo s pravico do kulturne avtonomije. Tu je sicer treba videti dvostranskost odnosa, ki pušča še kar nekaj prostora za razpravo, ki jo je načela Latinka Perović. Slovenski razumniki so kljub domnevni razhodu s Ćosićem in tovariši leta 1984 v gostilni Mrak v naslednjih letih še vedno organizirali posvete o slovensko-srbskih odnosih. Ko je Demos spomladi 1990 prišel na oblast, so že nekaj mesecev kasneje oktobra 1990 Jože Pučnik, France Bučar, Dimitrij Rupel in Tine Hribar odšli na pogovor s srbsko opozicijo, ki tako kot oni še ni uspela priti na oblast, so pa na to računali. Sredi avgusta 1991 po komaj končanih spopadih v Sloveniji in v negotovem položaju, kaj bo z njeno odcepitvijo in mednarodnim priznanjem, sta France Bučar, predsednik skupščine, in Dimitrij Rupel, zunanji minister, skrivaj šla v Beograd prosit Ćosića, naj posreduje pri Miloševiću, da s Slovenci sklene nekakšen pakt, ki so ga tudi zapisali ...

Naj se na koncu vrnem k osebnemu odnosu do Latinke Perović, ki je bila med letoma 1993 in 1999 tudi glavna in odgovorna urednica znanstvene revije *Tokovi istorije*. Osebne stike sva v zgodnjih devetdesetih letih navezala zaradi moje knjige »Liberalizem« v Sloveniji, ki jo je seveda zelo

zanimala. Potem je njeno pozornost zbudil nek moj referat in nato članek o jugoslovanski historiografiji s provokativnim naslovom *Razpad historiografije, ki nikoli ni obstajala*. Želela ga je, dodelanega, objaviti v *Tokovih istorije*. Seveda sem bil takoj za to, izjemno pa me je presenetila njena želja, da bi bil objavljen v slovenščini. Nisem si mogel predstavljati, da je kaj takega v Miloševićevi Srbiji mogoče. Kot mi je kasneje povedala, je v uredništvu in na inštitutu res naletela na precej pomislekov, a je vztrajala in s svojo avtoriteto uspela. Članek je bil pod naslovom *Jugoslovanska historiografija po drugi svetovni vojni* objavljen leta 1999, leto preden je bil Milošević prisiljen stopiti z oblasti.

Od tedaj sva redno in pogosto sodelovala. Tudi pri postopnem vzpostavljanju neformalne mreže zgodovinarjev s prostora bivše Jugoslavije, saj so naši predhodniki profesionalne in tudi osebne vezi praktično prekinili, pogosto ob ostrih polemikah in osebnih napadih. Njeno stališče je bilo, da je važno sodelovanje, ne pa iskanje neke skupne, kompromisne resnice. Sodelovanje mora biti enakopravno, vladati morata medsebojno spoštovanje in kulturni dialog. Le tako se je mogoče upreti instrumentalizaciji in politični zlorabi zgodovinarstva. Predvsem pa mora biti večplastno, zajeti mora tudi vpliv na mlajše generacije skozi skupne doktorske šole, delavnice za učitelje in dejavnost civilnodružbenih organizacij. V zadnjem obdobju se je naše dolgoletno sodelovanje uresničilo pri obsežnem projektu Yu History (Yu historija), ki ga izvaja Helsinški komite za človekove pravice v Srbiji. Njeno zadnje veliko delo je bilo vodenje uredništva pri knjigi v srbski in angleški izdaji *Jugoslavija: poglavlje 1980–1991* (*Yugoslavia: chapter 1980–1991*), ki je pri Helsinškem komiteju izšla leta 2021. Latinka je kot vedno pisano družčino zgodovinarjev različnih generacij z območja nekdanje Jugoslavije vodila zrelo in preudarno, blažila tenzije, našla rešitve tam, kjer se je zdelo, da smo zašli v slepo ulico. Projekt je seveda uspešno vsebinsko pripeljala do konca. Sestanki uredništva bodisi v Beogradu bodisi zaradi korone po internetnih povezavah so bili vedno svojevrsten intelektualni užitek, živahna razprava, križanje stališč in produktivno iskanje pristopov h konceptu in pisanju.

29. novembra 2022, na dan некоč največjega jugoslovanskega največjega praznika, smo tudi v Ljubljani organizirali odmevno razpravo in debato o knjigi in projektu.² Tiho smo upali, da bo lahko prišla tudi Latinka, a ji je zdravje to preprečevalo. Že sicer je skromna, kot je bila, kljub boleznim in visoki starosti živela v svojem stanovanju sama, nikogar ni želela obremenjevati – ne sorodnikov in ne prijateljev. Pri najbolj osnovnih zadevah ji je pomagala soseda. Srbski prijatelji so seveda njeno zdravstveno stanje skrbno spremljali in skrbeli zanjo, kolikor so lahko. Od njih smo v zgodnjih decembrskih dneh dobili obvestilo, da so jo morali odpeljati v bolnico, a da dobro kaže. Žal ni. 12. decembra 2022 je umrla.

Zapisov, ki so nastali v njeno čast in spomin na ozemlju nekdanje Jugoslavije, skoraj ni mogoče prešteti. Tudi v Sloveniji je bila njena smrt deležna precejšnje medijske pozornosti.

S kateregakoli zornega kota (političnega, zgodovinopisnega, civilno-družbenega ...) že kdo gleda na njeno življenje in delo, je šlo za izjemno intelektualko. Z njenim odhodom smo izgubili vsi, tako na osebni kot na profesionalni ravni.

² Youtube: Jugoslavija: poslednje poglavje 1980–1991. Dosegljivo na: <https://www.youtube.com/watch?v=APpi7LM0tpg> (dostop: december 2022).

VIRI IN LITERATURA

»S čaršijsko politiko ni mogoče modernizirati Srbije.« Dnevnik, Dnevnikov objektiv, 2. oktober 2010.

Kamberović, Husnija. »Latinku Peroić smatramo i našom.« Dosegljivo na: <https://historiografija.ba/article.php?id=1592> (dostop: december 2022).

Stojanović, Dubravka. »O Latinki, onako kako ona ne bi volela.« Dosegljivo na: <https://historiografija.ba/article.php?id=1584> (dostop: december 2022).

Manjolić Pintar, Olga. »Lična odgovornost i opšte dobro.« Dosegljivo na: <https://novimagazin.rs/in-memoriyam/285396-olga-manjolic-pintar-o-latinki-perovic-licna-odgovornost-i-opste-dobro> (dostop: december 2022).

Boarov, Dimitrije. »Prvakinja moderne Srbije. Dosegljivo na: <https://novimagazin.rs/in-memoriyam/285403-dimitrije-boarov-prvakinja-moderne-srbije> (dostop: december 2022).

Bešlin, Milivoj. »Latinka Perović, In memoriam.« Dosegljivo na: <https://historiografija.ba/article.php?id=1574> (dostop: december 2022).

Kamberović, Husnija. »Preminula je Latinka Perović.« Dosegljivo na: <https://historiografija.ba/article.php?id=1571> (dostop: december 2022).

Jakovina, Tvrtko. »Latinka je potkraj govorila: Nestale su i važnije nacije, mogli bi i Srbi jer su propustili izabrati Zapad.« Dosegljivo na: <https://www.jutarnji.hr/vijesti/svijet/latinka-je-potkraj-govorila-nestale-su-i-vaznije-nacije-mogli-bi-i-srbi-jer-su-propustili-izabrati-zapad-15285739> (dostop: december 2022).

Youtube: Jugoslavija: poslednje poglavje 1980–1991. Dosegljivo na: <https://www.youtube.com/watch?v=APpi7LM0tpg> (dostop: december 2022).

Jakovina, Tvrtko. »Odlazak povjesničarke i kraj srpskih liberala.« Dosegljivo na: http://www.helsinki.org.rs/serbian/aktuelnosti_t611.html (dostop: december 2022).

Jakovina, Tvrtko. »Latinka je potkraj govorila – Nestale su i važnije nacije, mogli bi i Srbi jer su propustili izabrati Zapad.« Dosegljivo na: <https://autonomija.info/tvrtko-jakovina-latinka-je-potkraj-govorila-nestale-su-i-vaznije-nacije-mogli-bi-i-srbi-jer-su-propustili-izabrati-zapad/> (dostop: december 2022).

Biserko, Sonja. »Latinka Perović (1933–2022).« Dosegljivo na: https://www.yuistorija.com/serbian/aktuelnosti_txt57.html (dostop: december 2022).

Mrkovina, Drago. »Odlazak žene pod čijim bi vodstvom u Jugoslaviji sve završilo drugačije. Njezina smjena bila je najveća Titova greška.« Dosegljivo na: http://www.helsinki.org.rs/serbian/aktuelnosti_t609.html (dostop: december 2022).

Borković, Gorko. »In Memoriam: Latinka Perović (1933.–2022.)« Dosegljivo na: <https://www.portalnovosti.com/in-memoriam-latinka-perovic-1933-2022> (dostop: december 2022).

Lakičević, Mijat. »Latinka Perović, izdajnik.« Dosegljivo na: <https://pescanik.net/latinka-perovic-izdajnik/> (dostop: december 2022).

Ilić, Dejan. »Prosvetiteljski zamah Latinke Perović.« Dosegljivo na: <https://pescanik.net/prosvetiteljski-zamah-latinke-perovic/> (dostop: december 2022).

Kišjuhas, Aleksej. »Latinka!« Dosegljivo na: <https://www.danas.rs/kolumna/aleksej-kisjuhas/latinka/> (dostop: december 2022).

Cvetičanin, Radivoj. »Ljudi, sećanja: Latinka.« Dosegljivo na: <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/ljudi-secanja-latinka/> (dostop: december 2022).

M. R. M. »U tišini njenog stana, uz šoljicu neskafe i razgovor, naučio sam mnogo: Žarko Korać o odlasku Latinke Perović.« <https://www.danas.rs/vesti/politika/u-tisini-njenog-stana-uz-soljicu-neskafe-i-razgovor-naucio-sam-mnogo-zarko-korac-o-odlasku-latinke-perovic/> (dostop: december 2022).

Pančić, Teofil. »Temelji Latinke Perović.« Dosegljivo na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/in-memoriam-latinka-perovi%C4%87/32174924.html> (dostop: december 2022).

Bremer, Alida. »Oproštaj od Latinke Perović.« Dosegljivo na: <https://www.dw.com/hr/opro%C5%Altaj-od-latinke-perovi%C4%87/a-64086114> (dostop: december 2022).

Grozđanić, Dragan. »In memoriam Latinka Perović: Gorljiva.« Dosegljivo na: <https://www.portalnovosti.com/in-memoriam-latinka-perovic-gorljiva-protivnica-ratova> (dostop: december 2022).

Pofuk, Branimir. »Nije se Jugoslavija raspala jer nije bilo rješenja, već jer je Srbija odbacila postojeće rješenje.« Dosegljivo na: <https://www.vecernji.hr/kultura/nije-se-jugoslavija-raspala-je-er-nije-bilo-rjesenja-vec-je-je-srbija-odbacila-postojece-rjesenje-1469073> (dostop: december 2022).

Vrabec, Aljaž. »Umrlla je Latinka Perović.« Dosegljivo na: <https://www.delo.si/novice/svet/umrlla-je-latinka-perovic/> (dostop: december 2022).

STA, Dnevnik: »Umrlla Latinka Perović, preberite, kaj je pred leti zaupala Ervinu Hladniku Milharčiću!« Dosegljivo na: <https://www.dnevnik.si/1043002885> (dostop: december 22).

Debenjak, Božidar. »Droben spomin na Latinko Perović.« Dosegljivo na: <https://www.dnevnik.si/1043003194> (dostop: december 2022).

STA, 24. ur. »Umrlla srbska oporečnica in zgodovinarčka Latinka Perović.« Dosegljivo na: <https://www.24ur.com/novice/tujina/umrlla-srbska-oporecnica-in-zgodovinarčka-latin-ka-perovic.html> (dostop: december 2022).

Zgodovina.si. »Latinka Perović (1933–2022).« Dosegljivo na: <http://zgodovina.si/latnika-perovic-1933-2022/> (dostop: december 2022).

»S čaršijsko politiko ni mogoče modernizirati Srbije.« *Dnevnik, Dnevnikov objektiv*, 2. oktober 2010.

Snaga lične odgovornosti: prijatelji o Latinki Perović. Beograd: Helsinški odbor za ljudske pravice u Srbiji, 2008. Dosegljivo na: https://pescanik.net/wp-content/PDF/latinka_perovic.pdf (dostop: december 2022).

Kontakti avtorjev

dr. Alenka Fikfak, izredna profesorica

Fakulteta za arhitekturo, Univerza v Ljubljani
Zoisova 12, 1000 Ljubljana, Slovenija
alenka.fikfak@fa.uni-lj.si

dr. Janez P. Grom, asistent

Fakulteta za arhitekturo, Univerza v Ljubljani
Zoisova 12, 1000 Ljubljana, Slovenija
janez.grom@fa.uni-lj.si

Nejc Kavka, mag. prof. zgodovine in mag. prof. geografije

Dobrunjska cesta 54 b, 1261 Ljubljana - Dobrunje, Slovenija
kavka.nejc@gmail.com?

Sara Kobal, mag. prof. zgodovine

Šibeniška ulica 28, 5270 Ajdovščina, Slovenija
sarakobal1996@gmail.com

Lea Meserko, mag. prof. zgodovine

Moravče 104, 1274 Gabrovka, Slovenija
lmeserko@gmail.com

dr. Peter Mikša, docent

Oddelek za zgodovino, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani
Aškerčeva cesta 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
peter.miksa@ff.uni-lj.si

dr. Božo Repe, redni profesor

Oddelek za zgodovino, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani
Aškerčeva cesta 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
bozo.repe@ff.uni-lj.si

Žiga Smolič, mladi raziskovalec in asistent

Oddelek za zgodovino, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani
Aškerčeva ulica 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
ziga.smolic@ff.uni-lj.si

Julija Šuligoj, mag. zgodovine, uni. dipl. francistka

Trnjava 40, 1225 Lukovica, Slovenija
julija.suligoj95@gmail.com

267

